

MOZART-SZERENÁDOK, A GRAN PARTITA (K. 361)

Ha áttekintjük a Mozart-irodalmat, feltűnik, hogy a szerenádokról és divertimentókról igen kevés anyagot találunk. A tanulmánykötetek többsége legfeljebb rövid fejezetben tárgyalja az említett műfajokat vagy csak a felsorolás, utalás szintjén említi azokat.

Alapvető fontosságú Günter Haußwald német zenetörténész Mozart szerenádjairól írt, 1951-ben megjelent könyve¹, valamint Carl Bär tanulmányai². Olyan átfogó, elemző munkákat azonban, amilyeneket például a vonósnegyesekről, szimfóniákról vagy a versenyművekről olvashatunk; hiába keresünk. Ennek egyik okát abban kell látnunk, hogy a szerenádok és divertimentók műfajcsoportja szerzeágazó, változatos képet mutat, nem definiálható olyan egyértelműen mint a vonósnegyes vagy a szimfónia.

Az első nehézséget az jelenti, hogy elmosódik a műfaji határ a szerenádok és divertimentók között: A szerenád bizonyos zenélési alkalomhoz kötött: esti, szabadtéri muzsikát jelent. Jellemzőes tételtípusa az induló, amely nyitó tételként vagy keretként járul a műhöz. Ha megnézzük a Mozart-szerenádokat, találunk több induló nélkülít, ugyanakkor számos divertimentóhoz írt Mozart indulót vagy indulószerű tételt. Így például az utolsó salzburgi divertimentót (K. 334) szerenád jellegű szélső tételek jellemzik.

Ha áttekintjük a szerenádok és divertimentók tételszámát, nagyon változatos képet látunk: találunk háromtétéles divertimentókat, mint például az első vonósnegyesek (K. 136, 137, 138), és találunk háromtétéles szerenádokat is (Serenata notturna K. 239). Az 1776-ban született négytétéles fúvósdivertimentók után azonban a hattétéles divertimento-szerkezet a leggyakoribb. Mindkét műfajra jellemző a két menüett-tétel – többnyire két trióval – és a variációs tételek – minden esetben hat-hat variációval.

A szerenádok többsége hat-nyolc tétéles és tételtípusai szerint változatosabb arculatú, mint a divertimentók: A szerenádokban gyakori egy-egy hangszer szolisztikus kiemelése, ez a hangszer legtöbbször a hegedű. Számos szerenád tartalmaz hegedűverseny-tételeket vagy teljes, háromtétéles hegedűversenyt, például a K. 203, 204 szerenádok vagy a Haffner-szerenád (K. 250). A „sinfonia concertante” hangvételt fedezhetjük fel a K. 204 D-dúr szerenád második Andante tételében vagy a K. 320 „Postakürt” szerenádban.

Úgy tűnik, hogy a szerenádok megelőlegezik mindazt a formai és hangzásbeli gazdagságot, amivel a későbbi szimfóniákban, versenyművekben

vagy vonósnégyesekben találkozunk: Az 1771-ben született K. 113-ban ír először klarinét-szólámot Mozart, a basszetskürt először a K 361-ben szólal meg és az első jelentős c-moll mű is egy szerenád (K. 388).

A szerenádok és divertimentók előadó együttese minden esetben függ az előadás helyétől és az alkalomtól, de a divertimentókat kisebb, kamara-jellegű együttes jellemzi, azaz egy szólámot egy hangszer játszik. Ezzel szemben a szerenádok többségét zenekar szólaltatja meg: az 1779-ben komponált D-dúr szerenád (K. 320) zenekari összetétele például teljesen megegyezik az ugyanebben az évben írt G-dúr szimfónia (K. 318) együttesével.

A vonós-divertimentók és vonós-szerenádok az 1769-70-es évektől végigkísérik Mozart egész életútját 1788-ig, az Esz-dúr vonóstrióig (K. 563), amely divertimento címét hat tételes – két menüettet és egy variációsorozatot tartalmazó – formájának köszönheti. Ritka azonban a kizárólag vonósokra komponált mű. A salzburgi évek legjellegzetesebb divertimento-együttese a két kürttel kiegészített vonósnégyes. Ez hallható a Lodron grófnőnek írt két (K. 247 és 287) divertimentóban vagy a K. 334-ben.

A salzburgi szerenádok a Michael Haydn által képviselt osztrák szerenád-hagyományokat követik, többségüket két oboából, két kürtből és vonósegyüttesből álló zenekar adja elő, tehát ugyanaz a zenekar, amivel a versenyművekben találkozunk. Az előadó-együttes szempontjából külön csoportot alkotnak a barokk concerto-stílust idéző, több zenekarra írt szerenádok, mint például a Serenata notturna (K. 239) vagy a négy hangszercsoportra komponált Notturmo (K. 286).

A fúvós-divertimentók nem mutatnak olyan időbeni folyamatosságot, mint a vonós-alkotások, születésük egy-egy évszámhoz köthető. Ilyen kiemelkedő év 1776, amikor öt divertimentót ír Mozart két oboára, két fagott-ra és két kürtre. Az öt sextett mindegyike négy tételes és tételrendjük is hasonló. (Különleges, egyedi alkotásnak számít az 1773-ban keletkezett hat tételes C-dúr divertimento – K. 188 – két fuvalára, öt trombitára és négy üstdobra.)

Az 1781-84 között komponált fúvószene külön kategóriát jelent a mozarti életműben: ez tulajdonképpen nem kamarazene, hanem szabadtéri előadásra írt muzsika. Ebben az időszakban születik három jelentős fúvós-szerenád: az Esz-dúr (K. 375), a c-moll (K. 388) és a B-dúr (K. 361). A K. 375 és a K. 388 előadó-együttese nyolc hangszerből áll: két oboa, két klarinét, két fagott és két kürt, a korszak jellegzetes fúvós-együttese, a „Harmonie”.

Gran partita

Bár az Esz-dúr és c-moll szerenádok időben és hangszerelésben közel állnak a B-dúr szerenádhoz, mégsem tekinthetők közvetlen előzményének, hiszen a B-dúr szerenád, a Gran partita egyedülálló mű! Különlegességét páratlan hangszer-összeállítása adja: a közel hatvan perces művet tizenhárom hangszer adja elő: két oboa, két klarinét, két basszetskürt, négy kürt, két fagott és egy nagybőgő.

A mű keletkezésének idejéről és körülményeiről keveset tudunk³. A kutatások bebizonyították, hogy a „München 1780” mellérendelés – amint az első Köchel-jegyzékben olvasható – nem helytálló. Alfred Einstein megjegyzése a KV³-ban ugyancsak téves: „1781 első félévében komponálta Mozart Münchenben és Bécsben”. Már önmagában is kétséges az a vélemény, miszerint 1782. augusztus 4-én, Mozart házasságkötése alkalmából adtak elő a szerenádot. Az a feltevést, hogy a hét tételes darab eredetileg két műből, egy négy és egy háromtételes összevonásából született, a Library of Congress Washington anyagában található kézirat alapján megdőlt.

A szerenád keletkezésének valószínű időpontja 1783. vége, illetve 1784. eleje. A legkorábbi egyértelmű dokumentum a B-dúr szerenádról egy 1784. március 23-i keltezésű bécsi újsághír „Stadler úr” aznap esti hangversenyéről, amelyen többek között elhangzik egy „egészen különleges, nagyszabású fúvósdarab”, amelynek zeneszerzője Mozart. És, hogy ez a „nagyszabású fúvósdarab” valóban a szóban forgó mű, arról a másnapi újság beszámolója tanúskodik. Johann Friedrich Schink tudósítása dicséri az előadás színvonalát és pontosan felsorolja a „fúvós darab” hangszer-összeállítását.

A „Gran partita” cím Mozart halála után került a kézirat első oldalára, tehát nem Mozarttól származik.

A B-dúr szerenád lassú bevezetéssel induló első tétele, valamint a zárótétel a szerenádok jellegzetes induló-hangvételében szólal meg. Ebben a műben alkalmaz Mozart először basszetskürtöt, és ez az új hangszer megjelenésének első pillanatától az oboával és a klarinétal azonos rangú dallamhangszer. Különösen fontos szerepet kap az első menüett első triójában, ahol a két klarinét és két basszetskürt vonósnégyesek hangzását idéző kvartettjét halljuk.

A hangszer-együttes négy kürtje első pillanatban meglepőnek tűnhet. Kiderül azonban, hogy a kürt jelen esetben nem dallamhangszer. Azt mondhatnánk, hogy a kürtök hangzásába van beleágyazva a többi hangszer, a kürt adja a hangzás különleges plaszticitását.

A fagott az első menüett második triójában és az ötödik (Romance) tételben dallamvivő, szólisztikus szerepet kap, mégsem ez a fő funkciója, hanem a harmóniai megalapozás, a basszus-hangzás biztosítása. Felmerül a kérdés: mi a szerepe akkor a nagybőgőnek? Nem elegendő a két fagott? A fagott sajátossága, hogy nem minden oktávban egyformán intenzív, vannak hangszínbén és hangerősségbén halványabb fekvései. Nem véletlen, hogy Mozart már az 1773-ban komponált D-dúr divertimentóban (K 205) két hangszerre: fagottra és csellóra bízta a basszust, ahol a két hangszer szólama teljesen megegyezik. (A basszus-hangzás kérdésével több helyen is találkozunk a korszak zeneszerzésében. Haydn például ezt írja: „Szívesebben alkalmazok 3 basszus-hangszert – cselló, fagott és nagybőgő – mint 6 bőgőt és 3 csellót...”⁴.)

Mozart szereti a nagybőgőt, szívesebben alkalmazza basszus-hangszerként, mint a csellót (például a két Lodron-divertimentóban). Itt a B-dúr szerenádban az egyik fagott szólama mindvégig szinte teljesen megegyezik a nagybőgővel, tehát a fagott szólama egy oktávval mélyebben is megszólal. Ez a hangszerelés egészen különleges hangzást eredményez, ahol a nagybőgő adja a szólam mélységét, de a hangszín a fagott fűvös-hangszíne marad.

A Gran partita különleges hangszerösszeállítása és hangzásvilága hosszú ideig egyedülálló marad, nem talál követőkre. Míg nem közel száz év múlva, 1881-ben a fiatal Richard Strauss megírja Op. 7. Esz-dúr Szerenáját 13 fűvös hangszerre, s ez a mű egymértelműen fejhajtás Mozart zenéje előtt.

Jegyzetek

1. Haußwald, G.: Mozarts Serenaden (Leipzig 1951)
2. Bär, C.: Die "Musique vom Robinig", Mitteilungen der Internationalen Stiftung Mozarteum (1960)
 - Die Lodronischen Nachtmusiken, Mitteilungen der Internationalen Stiftung Mozarteum (1961)
 - Zum "Nannerl-Septett" KV 251, Acta Mozartiana (1962)
 - Die Andretterin-Musik: Betrachtungen zu KV 205, Acta Mozartiana (1963)
3. Wolfgang Amadeus Mozart Neue Ausgabe sämtlicher Werke Band 17, (S.17/237) Bärenreiter-Verlag Kassel (1991)
4. Joseph Haydn, Gesammelte Briefe und Aufzeichnungen, szerk. Bartha Dénes. (Budapest, Corvina, 1965, 60. old)